

Egyetem

Ott kezdem el, ahol legutóbb abbahagytam. Apám meghalt, az árverést valahogy megúsztuk. A hiénák kitisztultak az Üllői úti lakásból, de nem vihették magukkal az örök kérdést: hogy most aztán miből éljünk? Anyám újra elment az Athenaeumhoz; az igazgatóig be se jutott, csak valamelyik cégvezető közölte a mélyen tisztelt nagyságos asszonnyal, hogy Karinthy műveit a vállalat ez idő szerint nem kívánja megjelentetni.

Október, november, december. Abból éltünk, hogy apám ruháit, meg a bútorokat, amelyeket az árveréstől szerencsésen megmentettünk, lassanként eladogattuk. Karácsonykor – micsoda zajos, népes, csillogó ünnep volt ez nálunk valaha! – ketten ültünk anyámmal a törpe fenyőfánál. Aztán egy részeg, vad Szilveszter-éjszaka, ifjú barátaimmal, aztán megint egy új esztendő 1939... Anyám nem bírta tovább: hirtelen s visszavonhatatlanul határozott. A háromszobás lakást felmondta, a megmaradt bútorok kisebbik részét raktárba helyezte el, a többit eladta, és a pénzen jegyet váltott – Amerikába. Egy régi barátnöje élt ott, az hívta, biztatta: próbálja elhelyezni apám könyveit, tartson előadássorozatot az amerikai magyaroknak.

Én egy barátom családjához kerültem kosztra-kvartélyra: anyám elutazása előtt kiharcolta, hogy az Athenaeum az iskolaév végéig vállalja a költséget – havi száz pengőt. Ez a barátom akkor másodéves bölcsész volt; reggelente együtt indultunk el, ő az egyetemre, én a reálba. Tavasszal, az érettségi előtt, osztályfőnökünk mindenkit végigkérdezett, hogy milyen pályára készül. Én azt válaszoltam, egyetemre szeretnék iratkozni, még nem tudom biztosan, biológusnak, mérnöknek vagy bölcsésznek – de osztályfőnököm, aki ismerte életkörülményeinket, csak legyintett, és beírta: újságíró. Pedig minden pályák közül legkevésbé éppen újságíró akartam lenni.

Aztán letettük az érettségit, s két hétre leutaztam Balatonboglárra. Egyik osztálytársam hívott meg, apja műegyetemi tanár, ő is mérnöknek készült: szép villájuk, nagy telkük volt a tó partján. Gond nélkül, örökös jó időben teltek a napok, úsztunk, csónakáztunk, kerékpároztunk és vadászunk a Nagybereken, amely akkor még nádas, végtelen mocsár volt, teli vaddal. Még róka is akadt ott, sőréttel lőttük a pontyot, s nemegyszer estig

kint maradtunk a milliós szűnyog közt, hogy megvárjuk, amíg a vadlibák elhúznak a hold sarlója előtt. Osztálytársam anyja, a kedves, édes, sosem pihenő Rózsi néni mással se gondolt, csak hogy nekünk mindenünk meglegyen – szegény gyerekek, most ér véget az aranyidő, mennek az egyetemre, mulassanak még egy nagyot! Hajnaltól dalolva főzött, sütötte a csokoládés tortákat, zongorázott, teniszütőt húzott, pumpálta a biciklit és ásta a kertet, hogy csalit találjon a horogra. S ha fogtunk néhány apró kárászt, Rózsi néni kiállt a veranda lépcsőjére, elkiáltotta magát: Luci, Mackó, cic, cic! – amire két valószínűtlenül nagy macska szaladt elő, mancsukkal kikapdosták a vödörből a halakat, és zajosan dorombolva szétropogtatták. Vacsora után a *Három testőrt* olvastuk franciául, színházat rendeztünk, Verdi operáit énekeltük vagy híres embereket mondtunk egy betűvel...

Egyszer ennek is vége lett, a meghívás lejárt, visszajöttem Pestre, kivettem egy albérleti szobát, s hirtelen rám szakadt a nagy szomorúság és magány. Nem volt semmi dolgom a világban. Ódögtem a forró utcákon, bámultam a nőket, és éjjel nem mertem hazamenni a Sándor utcába, a rovarirtószagú ronda szobába, féltem, hogy megesznek a poloskák. Egy aranykoszorús ortopédcipész volt szemben, órákig elnéztem kirakatában a gipszmodelleket, a sok kacska, görbe, dagadt, eltorzult emberi lábat, amelyre itt mind megfelelő cipőt készítenek. A Rádió előtt kifüggesztett sok óra egybehangzóan vallott az idő elviselhetetlenül lassú múlásáról.

Unalmamban levelet írtam Balatonboglárra, s Rózsi néni négy sűrű lapon válaszolt. Hogy iratkozzam be az egyetemre, tanuljak, akármilyen áron, most kezdjem el, ha nehéz, akkor is, ne halasszam; ha tanulok, minden lehetek, ha nem, elsüllyedek... Nagyon fölkapart ez a levél, nyolcszor-tízszer is elolvastam, és attól fogva mindig zsebemben hordtam. Egyik délelőtt átballagtam a bölcsészkarra, a Múzeum körútra, böngészni kezdtem a hosszú felvételi hirdetményt. De már a közepénél abba hagytam: hiszen csak a beíratási díj, az ezernyi nyomtatvány, index, a kézfogó s egyebek ára olyan összeg volt, hogy én azt sehonnan elő nem teremthettem. És ha valami csoda folytán elő is teremteném: miből fedezzem aztán a tandíjat, és miből éljek, fizessem a szobát, kosztoljak, öltözködjem? Állásba kell mennem, ha nem akarok éhen halni...

De ezt se nagyon szorgalmaztam, nem bírtam rászánni magam. Valami respekt tehetetlenség bénított meg, ültem a szobában, lógtam a városban, néztem a mozik képeit, és hogy mit játszanak a gyerekek a Rákóczi téren. Elsején azért, csak szokásból, elmentem az Athenaeumhoz. A pénztárban ott volt a száz pengőm – úgy látszik elfelejtették, hogy csak az érettségimig engedélyezték. A nyugtát persze aláírtam, s azonnal albérleti szobát vettem ki a Petőfi Sándor utcában, abban az átjáróházban, ahol a Fodor-sportiskola

volt. Egy szabómester volt a gazdám, a szoba csinosabb, tisztább, utcára néző, közepén hintaszék állt.

Atyai barátunk, Frici bácsi, most is segíteni akart, és beajánlott a hatvani cukorgyár Nádor utcai irodájába, hogy nálam jobb adminisztratív munkatérőt keresve sem találhatnának: beszélek németül, angolul, franciául, gyorsírok, gépirok, minden. Be is hívtak, s egy cégvezető másfél órán át nyugtatott. Már a forró veríték csurgott rólam, és csak azt vártam, mikor menekülhetek ebből az amerikai íróasztalos, bútorpác és dohos dossziészagú szobából. Mert igaz, eredetiben olvastam Schillert és Shaw-t, de üzleti levelet még magyarul sem írtam soha életemben, és amikor a cégvezető le-diktálta, hogy *mai szállítmányunk helyt Hatvan, 35 q, á Pengő 120-, árurabbat 15%* – csak néztem rá, mit akar tőlem ez az ember? És gyorsírást is tanultam az iskolában, de csak magyarul: meg se moccant kezemben a puha ceruza, amikor föl s alá sétálva így kezdte: *Hochgeehrte Firma!* Végre aztán elengedtek azzal, hogy majd levélben értesítenek, ha igénybe kívánják venni szolgálataimat.

Frici bácsi azt mondta, el kell sajátítanom a kereskedelmi alapismereteket, különben sehol se vesznek föl. Vásároltunk egy német üzleti levelezőt, meg Radnai Béla *Beszédirás* című könyvét. A levelezőt szívesen olvastam, elábrándoztam a mintákon, a tárgyalt üzletkötéseken, a Hamburgba, Berlinbe, Bécsbe és viszonszállított sok petróleumon, bőrön, gömbfán, próbáltam elképzelni, mennyi lehet egy vagon füstölt szalonna, meddig lenne elég nekem és barátainknak. A gyorsírás-könyv rövidítéseit is megtanulgtam, a szabómester feleségét esténként megkértem, hogy diktáljon nekem. Nagyon szerettem gyorsírni, már százötvennel, kétszázal is írtam, merész, egyéni rövidítéseket alkalmaztam, éppen csak visszaolvasni nem tudtam, amit lejegyeztem, az már untatott, nem volt kedvem megfejteni a sok kusza jelet.

Szeptemberben elkezdődött az iskola, az egyetem; reggel s délben egy óra felé benépesült a Múzeum körút, a belváros. Féltestvérem is, aki az apjánál, egy orvosnál lakott, és vegyészhallgató volt, beiratkozott a negyedik évfolyamra; barátaim többsége pedig a bölcsészkarra járt. Ha találkoztunk, csak este találkozhattunk. Közben az én életmódom is kialakult valahogy. Az Athenaeumtól szeptemberben is megkaptam a száz pengőt. Kosztra alig költöttem – megszerveztem, hogy lehetőleg minden napra meghívjanak valahová ebédre és vacsorára. Budapesten akkor is rengeteg embert ismertem; először is szüleim révén, de kiterjedt baráti köröm által is, bejáratos voltam azonkívül számos lányos házba, és mint az FTC vízipólózója, ismertem a budapesti sportemberek nagy részét. Addig is sokfelé hívtak, de most

rájöttem, hogy ha ezt rendszeresítem, megtakarítom a kosztpénzt. Volt egy kis zsebnaptáram, ide minden meghívást előre beírtam. Rokonaimnál és közelebbi ismerőseimnél a hét egy bizonyos napján állandó ebéd vagy vacsora várt: hétfőn Tibor nagybátyámnál, kedden Heltaiéknál, szerdán Devecseriéknél, csütörtökön volt a klubvacsora és így tovább. Más ismerőseimre ritkábban került sor: ha találkoztam valamelyikükkel, elővettem naptáramat és közöltem, hogy két vagy három hét múlva ez az estém szabad. Még válogattam is a meghívások közt, s az ebédeket és vacsorákat osztályoztam, sőt odáig vetemedtem, hogy nemegyszer rögtön az étkezés végeztével vendéglátóim szeme láttára írtam be naptáramba az osztályzatot.

Mindez körülbelül el is foglalta az egész napomat. Tizenegy óra tájban keltem föl, hogy ne kelljen már reggelizni, a szekrény tükrénél szépen megborotválkoztam, felöltöztem, és nyugodt tempóban elindultam az esedékes ház felé. Ebéd és fekete után a városban sétálgattam: Aztán elmentem vacsorázni: a társalgás többnyire az éjszakába nyúlt. Otthon még olvasgattam kicsit a hintaszékben, és azt képzeltem, hogy én Krúdy Gyula valamelyik széplelkű regényhőse vagyok.

De Rózsá néniékhez egyszer se mentem el, mióta hazajöttem Balatonboglárról, holott bizonyára itt is állandó vacsora várt volna. Nem akartam, hogy megkérdezzék: mivel foglalkozom? Egyébként anyám is ezt tudakolta minden amerikai levelében, és sehogy sem akart megelégedni válaszaimmal.

Ősszel kitört a háború, Magyarország hirtelen megtelt lengyel menekültekkel. Más jelét akkor még nemigen láttam: az október édes, szelíd, meleg volt. Anyámtól kaptam egy hosszú, elkeseredett levelet. Azt írta: ne gondoljam, hogy a háború sokáig elkerülheti Magyarországot. A németek ide is be fognak vonulni, mindent fölesznek, elpusztítanak, mindenki meghal. Higgyek neki, ő ezt jobban látja onnan. El tudja intézni, hogy soron kívül megkapjam a beutazási engedélyt Amerikába, írjam meg azonnal, légitársasággal, mikor indulhatnék, útiköltséget is küld.

Csak tíz nap múlva válaszoltam, de azt hiszem, egy pillanatig sem gondolkodtam komolyan ezen a lehetőségen. Igaz, mint minden fiatalember, én is vágytam az utazás nagy kalandjára, s elképzeltem, hány érdekes országot láthatnék csak útközben is. Abban sem kételkedtem, hogy anyámnak igaza van: a háború nem fogja megkímélni Magyarországot, s lehet, hogy barátaimmal, szerelmeseinkkel együtt mindnyájan elveszünk. De ez még odébb van, talán esztendőnk távolában, s ezeket az esztendőket velük szerettem volna eltölteni. Tizennyolc éves voltam: tudtam, ha én most elutazom a háború elől, örökre elszakadok a Petőfi Sándor utcától, barátaimtól, a vidám és vad szombat estéktől, az FTC-től meg a bajnokság reményétől, de

még Krúdy Gyulától és Aranytól is. S érdemes-e úgy élni, hogy az ember nem sétálhat át a Lánchídon a Vízivárosba, vagy a Ferenc József hídon a Lágymányosra? Megírtam anyámnak, hogy most semmiképpen sem utazhatok Amerikába, ne is hívjon többé. Két hét múlva megjött a válasz: akkor ő indul haza, azonnal.

Olyan tragikusan érkezett meg a Keletire, címkékkel tarka bőröndjeivel, ahogy mindig is élt. Nekem sok vitám, harcom volt anyámmal; s férfikort kellett megélnem, hogy a tigrisanyában az anyát lássam nagynak, aki kölykeiért habozás nélkül kész életét áldozni. Anyámnak nem ért annyit a saját biztonsága, hogy egy óceán és egy háború válassza el fiaitól. Hazajött meghalni – mert úgy történt, ahogy írta s mindig mondta: az utolsó órában ő is a háború áldozata lett. De előbb meg kellett mentenie párszor a gyerekei életét.

Már a pályaudvaron rám támadt, s a taxiban, végig a penzióig, azután pedig egész este velem kiabált.

Mivel töltöd te tulajdonképpen a napodat? – kérdezte ezerszer. Ha anyámat elfogta a düh, szenvedélyét semmivel sem lehetett kimeríteni: minden új részlet úgy felháborította, mintha először hallaná az egészset. Amikor éjszaka szétváltunk, mindketten halálosan el voltunk keseredve. S attól fogva vége volt a jó világomnak. Az újságok hirdetései nyomán reggel sorra kellett járnom mindazon helyeket, ahol kezdő tisztviselőt kerestek, délutánra pedig anyám beíratott egy gyors- és gépíró iskolába. Apám könyveit nem sikerült elhelyeznie Amerikában, de néhány előadást valóban tartott az ottani magyaroknak, s hozott valami pénzt. Ebből azonban nem futhatta tovább, csak néhány hónapra. Sürgősen keresnem kellett, s végül is anyám szerzett nekem gyakornoki állást a Marton-féle színpadi kiadó irodában. Százhusz pengő volt a havi fizetésem.

Ez a Marton-iroda tulajdonképpen egy ügynökség volt, színpadi szerzők műveit közvetítette hazai és külföldi színházaknak, és a jogdíjból aztán bizonyos százalékot levont. Ügyfelei nagyobbára írók meg komponisták, bár ezeket itt következetesen szerzőknek nevezték, mert így előkelőbben hangzott. Író mindenki lehet, szerző: az már rang, annak már bemutatták valamilyen művét. Valaha apám is kapcsolatban állt az irodával, s belépésem napján rögtön összebeszéltek és beugrattak: előkeresték a kartonját, amelyen négyezer pengőnél több előleg maradt nyitva, majd közölték, hogy addig nem kapok fizetést, amíg ezt az összeget le nem dolgozom. Tehát körülbelül három évig. Én nagyon elkeseredtem, erre általános nevetés és hátbaveregetések közt kiderült, hogy tréfa az egész.

Gyakornok lettem tehát, azaz praxi, s külön kis íróasztalt kaptam, közvetlenül az ajtónál, hogy aki belép, rögtön megpillantson. Amikor aztán jöt-

tek a szerzők, és megakadt szemük az új alkalmazotton, bemutattak: Karinthy Frigyes fia. Egy pillanatnyi hökkent csend. Aztán az emlékezés és álmélkodás: szegény apád, mintha most látnám, azt mondta nekem a New York kávéházban, mennyire hasonlítasz rá, hogy megnőttél fiam, kedves fiam! Baumann úr, a cégvezető elismerő krákgóással nyugtázta a megható jeleneteket, mintha mindez egyedül az ő érdeme volna: íme, milyen páratlanul kiváló cég, szárnyuk alá veszik az elhagyott árvát. Az sem utolsó dolog, hátraszólni a cégvezetői asztaltól:

– Karinthy kérem, adja ide a Belvárosi Színház szerződést! – Vagy: – Karinthy! Diktálok!

A munkám mindössze két fő teendőből állt: a lerakásból és postázásból. A beérkezett leveleket szétszortírozva a megfelelő dossziékban kellett elhelyeznem, de előbb a lyukasztóval két kerek lyukat ütöttem rajtuk. Ezzel eltelt a délelőtt. Baumann úr megmagyarázta, hogy ez igen felelősségteljes munka, mert ha egy levél rossz helyre kerül, sosem találják meg többé, s ha jó színpadi kiadó akarok lenni, tökéletesen meg kell tanulnom. Ebéd után a kimenő postát intéztem el, fölbélyegeztem a borítékokat, kitöltöttem az ajánlott küldemények vevényeit, majd az egészet kivittem a főpostára. Mindezt persze hamar meguntam. A lyukasztóval eljátszottam néhány napig, összehajtogattam egy papírlapot, egészen kicsire és vastagra, átütöttem, és figyeltem, hogy hull ki a rengeteg apró kerek papírkonfetti. De a második héten már ez sem szórakoztatott. A legutálatosabb munkám az volt, ha valamilyen régi színdarabot kellett előkeresnem: ezeket kint őrizték a mosdóban, egy mennyezetig érő állványon, ahol kétujjnyi vastagon állt a sokesztendő por, s az ember teli lett pihéssel, tollal, cicával, amíg megtalálta, ha megtalálta a kéziratot.

Mindebben nagyon kevés volt az irodalom és nagyon sok a kereskedelem. Lerakás közben elolvastam a szerzők leveleit – csak ritkán volt bennük másról szó, mint százalékokról, tantiémekről, kamatról; s a híres, általam is nagyra becsült írók egyike-másika olyan kitartóan és keservesen tudott siránkozni néhány pengő előlegért, hogy már én sem – aki pedig megtanulhattam otthon, mi az: írásból élni – én sem bírtam szégyenkezés nélkül kézbe venni. Amit először csak untam, lassanként kezdtem tűrhetetlennek érezni. A múltó hétköznapi egyformaságában nem mertem megkérdezni magamtól, hogy mi lesz belőlem? Ha éppen nem akadt dolgom, kibámultam a ház keramikakockás udvarára, és ábrándoztam. Volt néhány állandó téma köröm, ezeket lassan egészen apróra kidolgoztam. Például láthatatlanná tudtam válni, mint Wells regényhőse, és láthatatlan repülőgépen röpködtem kedvemre a világrészek felett, hol Afrikában, hol Kínában ereszkedve le. Vagy az olimpiászon megnyertem tíz-tizenöt számban a bajnoksá-

got. Vagy megismerkedtem Karády Katalinnal: a művésznő szerelmes lett belém, és együtt föld körüli útra indultunk.

A németek eközben sorra foglalták el az országokat, amelyeket meg akartam látogatni. Mindez nem sokat zavart képzelődéseimben: ábrándjaim rég elszakadtak a való lehetőségektől. A háború valami távoli szörnyűségnek tűnt fel előttem, amely ide soha nem érhet el, rossz álomnak, amelyből fel fogok majd ébredni. Anyám kivett egy kis lakást a Sas utcában, ott éltünk ketten, elsején utolsó fillérig hazaadtam a fizetésemet. Újra járni kezdtem Rózsi néniékhez. Volt osztálytársam már az első évet végezte a Műegyetemen. A nagyobbik fiú is mérnökhallgató volt, menyasszonya pedig éppen érettségi előtt állt, s követve családi hagyományait, a bölcsészkarra készült. Neves literátus apa leánya: ez az erdélyi kálvinista prédikátorokba oltott fiatal, szőke Freya rajongott az új irodalomért. Ő volt az én eleven lelkiismeretem: fejébe vette, hogy egyetemre kell iratkoznom, s tapintatosan, de kotonkul mindig újra szóba hozta. Akkoriban jelent meg az Eötvös-kollégium pályázata az új tanévre: ő biztatott fel, hogy adjak be kérvényt. Ez valóban ideális megoldás lett volna, havi harminc pengőért lakás, ellátás, tudományos rang, s az ország egyik legjobb könyvtára! Egyszerre nekibuzdultam: hát jó, próbáljuk meg! Összeszedtem az iratokat, és benyújtottam a folyamodványomat. De ez titok volt, Rózsi néniéken kívül nem tudta senki. A Marton-irodában sem mondtam el, hiszen lehet, hogy felsülés lesz belőle, de még anyámnak se: ráérünk megvitatni, ha majd sikerült és fölvettek.

Alig vártam, mikor hívnak be. Nyár elején megkaptam az értesítést: három napig tart a fölvételi vizsga. A hivatalban beteget jelentettem, s már korán reggel ott voltam Budán, a Nagyboldogasszony úton. Valami nyolcvan jelesen érett diák várta a vizsgák kezdetét, ennyien pályáztak a tizennyolc helyre. De én erősen bíztam magamban. Különböző tanároknál kellett jelentkeznünk, félórát vagy egy órát elbeszélgettünk; nem is vizsga volt ez, inkább afféle intelligenciapróba, vagy ahogy ott nevezték: fejtapogatás. Sorba álltunk egy-egy ajtó előtt, s aki kijött, nekiestünk: hogy volt, mit kérdezett, milyen pofa? Ott is ebédeltünk a kollégiumban a nagy étteremben, fehér kabátos pincérek szolgáltak fel, s lehetett repetát kérni. Ebéd után, meg a várakozások ideje alatt az óriás, árnyas kertben sétálgattam, ahol tenispálya is volt, vagy az épületben, a lépcsőházakban csellengtem, be-beültem a könyvtárba. Valóban remek könyvtár volt, s ami nekem a legjobban tetszett: az olvasó maga vehette ki és rakta vissza a kívánt kötetet; gyümölcsöskert, ahol gusztusa szerint minden fáról szakíthat az ember. Egészen beleéltem magam, hogy négy éven át itt fogok lakni, a társalgóban elpö-

työgtem a zongorán, nézegettem a képeket, az egykori diákok tréfás rajzait – az egyikén „Kodály úr” neve is szerepelt – és határtalanul boldog voltam.

Jól sikerült, éreztem, a fejtapogatás is. Az angoltanárral az *Ivanhoe*-ról beszélgettünk, amit kevéssel azelőtt olvastam, a szomszéd szobában Thomas Mannról, a magyar irodalom előadójával egyik legkedvesebb költőmről, Berzsenyiről, s még nyelvészetből is meg tudtam mukkanni, mert az iskolánkban tanított Kertész Manó, s ha olykor bejött helyettesíteni, mindig a magyar szavak eredetéről faggattuk. Elfogott a híres kollégium, a tudomány bővölete, és amikor a vizsga három napja letelt, teli voltam reménységgel. Attól fogva a Marton-irodába is úgy jártam be – legalábbis lélekben –, mint egy előkelő idegen, aki rövidesen búcsút mond. Különösen, amikor Rózsi néniéktől megtudtam, amit ők bölcsészkariból barátaitól tudtak meg bizalmasan: hogy a vizsgán jó vélemény alakult ki rólam, és a kollégium a fölveendő tizenhét közt, meglehetősen ajánlással terjesztett fel a minisztériumnak. Biztattak is, hogy most aztán minden protekciót megmozgatnak, s kedves ifjú pártfogóm végigkilincselte valamennyi befolyásos rokonát, harcba vetve tündöklő szökéséjét: Karinthy Frigyes fiának be kell jutnia az egyetemre.

Éppen ez volt az ok, amiért nem vettek föl. Ha csak a vizsga eredményét tekintik, bizonyára nem lett volna akadály, de elbuktam, amikor azt vették elő: honnan születtem? Az Eötvös-kollégium körül volt már egynémely kavargás, felforgató eszmék hatoltak az ifjúságba, s odafent most már vigyáztak nagyon az intézet tisztaságára, a „nemzeti, hazafias szellemű” nevelésre. Két hónapi türelmetlen várakozás után egy kora őszi napon tudtam meg, hogy kérelmem nem teljesíthető. Amikor kiléptem az épületből, néhány percig nem tudtam elindulni, csak a kapuból álltam kissé odébb, hogy a jövő-menő kollégiumi tagok belém ne botoljanak. A Nagyboldogasszony út tömött lombja már hervadt, a vadgesztenyéken rőten szűrődött át az enyhe délutáni fény. Gyerekkorom vidéke volt ez, valaha ide jártunk, ezekre a rétekre rabló-pandúrozni, s meglovagoltuk a lépcső széles kőkörlátait. Fentről, talán a társalgóból, most egy Mozart-trió hangjai szálltak a békés délutánba, a zenészek meg-megálltak, s buzgón újra kezdték; diákok muzsikálhattak odafönt. Nem tudtam elszakadni a három hangszertől, belekapaszkodtam világos, tiszta dallamukba, és nem akartam semmi másra gondolni. Úgy éreztem magam, mint akit a Paradicsomból űztek ki, s most már nincs miért élnie.

Napokon át csak kóvályogtam a világban. Még egy elkeseredett utolsó kísérletre szántam el magam. Megtudtam, hogy a minisztériumban melyik államtitkárhoz tartozik a kollégiumi felvétel, és írtam neki egy levelet. Kegyelmes uramnak szólítottam – noha tudtam, hogy csak méltóságos – és

őszintén megírtam helyzetemet: mennyire szeretnék tanulni, de hiába iratkoznék be az egyetemre, ha nincs miből élnem és tandíjat fizetnem, s hogy csak a kollégiumi hely oldaná meg problémámat. Rózsi néniék útján később azt hallottam, hogy az államtitkárt meghatotta gyerekes levelem, és egy-két helyről információt kért. De aztán mégis elaludt a dolog, nem kaptam semmiféle választ. Az egyetemi tanév újra megkezdődött, és én újra kívül maradtam.

Múlt az idő, szeptember, október, november. Rövidesen új gondok szakadtak ránk. Kis háztartásunkat, amelyből hiába próbáltam kitörni, ismét halálos vész fenyegette. Az a pénz, amit anyám Amerikából hozott, utolsó fillérig elfogyott, az én fizetésemből pedig lakbérre is alig futotta. Megint nem tudtuk, miből éljünk. Anyám – mint e történetek során annyiszor – újra elment a kiadóhoz. (A száz pengőket persze már rég leállították.) Most is csak azt a választ kapta: Karinthy műveit ez idő szerint nem adják ki, a jogok felől még nem döntöttek, előlegre nincs keretük.

Karácsony előtt újabb csapás: a Marton-irodában felmondták az állásomat. Marton Böske, a főnök, külföldre utazott, s az egész céget átszervezték, kettéosztották. Martonék, akiket a jobboldali lapok már régen piszkáltak, egész kicsire húzódtak össze, csak a legrégebb alkalmazottakat tartották meg, s bizonyos külföldi jogokat, amivel most nem sokra mentek, hiszen háború volt. Azt hiszem, így akarták átvészelni a nehéz időket, minél kisebb támadási felületet nyújtva, de azért biztosítva a folytonosságot. A hazai színházi ügyek intézését a jogokkal együtt új cég vette át, amely ugyanazokban az irodahelyiségekben székel, s főnöke egy kiugrott főhadnagy lett, Martonék egykori kliense, ki a vidéki műkedvelő színpadokon egy hazafias irányú operettel szerzett már némely babérlevelet, azonkívül magyaros műdalokat komponált, és újabban odaadta szépen csengő nevét olyan színpadi szerzők operettjeihez, akiknek neve mostanában nem csengett szépen. Ezt a szépreményű fiatalembert bizonyára Martonék bírták rá, hogy a kardot a lanttal cserélje föl, s bizalmi emberüket, Baumann urat az új cég már induláskor átvette. Lehetek ott más titkos megállapodások is, de ezekről engem nem tájékoztattak. Én különben is kimaradtam az egész tranzakcióból. Egy szép napon közölték, hogy az átszervezések folytán elbocsátanak, három hónapi felmondással.

Most aztán mi lesz velünk?

Anyám két napon át mozdulatlanul feküdt az ágyban, nem beszélt, nem evett, luminálon élt. Ha szóltam hozzá, csak sóhajtozott, s egy kis mozdulatot tett kezével, ami annyit jelentett, hogy hiába, mindegy... Aztán újra halálfélelmek rohanták meg, egész éjszaka halkán nyöszörgött, már orvost

akartam hívni. Reggelre, végső kétségbeesésében, eszébe jutott valami, amire eddig egyikünk se gondolt. Felöltözött, kifestette magát, szeme sötéten villogott. Már régen elmúlt negyvenéves, de ha akarta, olyan szép és elegáns tudott lenni, az emberek megfordultak utána az utcán. Most ismét a tigris volt, aki harcba indul, hogy eleséget szerezzen kölykének. Taxit hívott, és elindult Tibor nagybátyámhoz a zsinagógába.

Ezt az üzletet anyai nagyapám alapította, még 1890-ben, ahogy a cégtáblán, neve alatt olvasni lehetett. Gyerekkorunkban, ha Budáról Pestre mentünk, többnyire meglátogattuk a Károly körúton nagyapám boltját, ahol mindig remek kender- és ponyvaszag volt, és nekünk ezerféle játszánivaló. Nagy tekercekben álltak a különböző vastagságú kötelek, az állványok teli zsinogés és zsinóros csomagokkal, a falon istrángok, kötőfékek, halászhálók függtek, de árultak itt sátrat, abrakos tarisznyát, nyugszéket, függőágyat és még rengeteg érdekes holmit. Ha meglátogattuk, nagyapám mindig adott ötven fillért cukorra, karácsonyra pedig hintát, hátizsákot vagy más efféléket küldött. Volt egy álmos vén dakszlija, Bobi; ez egész nap a zsákok közt aludt, s csak azzal lehetett kihozni a sodrából, ha a kártyacsomagot, amellyel nagyapám ebéd után vagy rossz üzletmenetkor passziánszozni szokott, elbergettük az orra előtt – Bobi ilyenkor felugrott, és dühösen ugatott.

Amikor nagyapám már öregedett, anyám öccse, Tibor is belépett az üzletbe. Tibor hosszú, viharos, külföldön és egyebütt töltött ifjúság után tért vissza a szülői házba, de rendkívül eszes ember lévén, hamar beletanult a kereskedésbe. Nemsokára már önállóan vezette a kis boltot, nagyapám csak szokásból nézett be, hogy elbeszélgessen a régi vevőkkel a régi időkről, és ebéd után szundikáljon kicsit a karosszékében. Az üzlet hol jobban ment, hol rosszabbul, vagy az áru volt kevés, vagy a tőke, de mindig hozott annyit, hogy az öregek valahogy megéltek belőle. Amikor nagyapám nemrég meghalt, a kereskedést természetesen Tibor folytatta.

Apám halála után Tibor többször is segített rajtunk kisebb-nagyobb összegekkel, száz-kétszáz pengővel. De ezt úgy adta, jótékonyan, mint rokon ajándékot, és közben a kereskedők szokása szerint örökösen siránkozott, hogy milyen rosszul megy az üzlet. Jogát a cég kizárólagos birtoklására eddig soha senki nem vonta kétségbe. Mi mindig egész más szférában, az irodalom világában éltünk, árvaságunkban is apám könyveit szerettük volna kiadatni, ettől reméltük sorsunk jobbrafordulását. De anyám most azzal állított be Tiborhoz, hogy neki ne adjon alamizsnát, mert őt az üzlet árukészletének és hasznának éppen a fele illeti meg, hiszen ugyanúgy gyereke és örököse nagyapámnak, mint Tibor.

– Mi!? – háborodott fel Tibor. – Hogy én itt gürcöljek reggeltől estig, ti meg elviszitek a lózungot? Ha fele, akkor gyere ide, mérd te is a ponyvát!

– Hát majd idejövök és mérem!

Tibor homéri kacajra fakadt, de a vitát fel kellett függeszteni, mert bejött egy vevő, és a vevő szentség, ez a kereskedő első törvénye, a vevőt készségesen ki kell szolgálni, még ha az egyszülött fiam haldoklik is éppen. Később hátrahívta anyámat a kis irodába, és az üzleti könyvek alapján bebizonyította, hogy nagyapám után voltaképpen nem maradt semmi; ami portéka volt és van, az mind bizományi áru, tehát a nagykereskedőé, a kassza üres, a berendezés meg van terhelve, a bolt pedig olyan rosszul megy, éppen most akarja elbocsátani az egyetlen segédet. Anyám nem ismerte az üzleti könyveket, de ismerte Tibort, és egy szót sem hitt el az egészből. Amit a fejébe vett, annál meg is maradt: végrendelet nem volt, itt mindennek fele az övé.

Napokon át vitáztak, marták egymást. Tibor látta, hogy emberére akadt, alkudozni próbált. Felajánlott előbb havi száz, aztán százötven, majd kétszáz pengőt, azzal a föltétellel, hogy anyám be se teheti lábát az üzletbe. De anyámat ezzel csak még inkább feltűzelte: most már követelte, hogy vegyék föl a leltárt, és indítsák meg a hagyatéki eljárást.

Tibor végül is megunta az egészet, rácsapott a pultra:

– Én veled nem verekszem, Aranka, csinálj, amit akarsz. Maradj te az üzletben, én elviszem a fele árut és kész.

– Hát majd itt maradok! – felelte anyám elszántan.

Tibor rögtön kocsit hozatott, és berakta a fele árut. Persze, csak kilóra felezték meg, anyám nem értett hozzá, s hagyta, hogy kihordják a drága ponyvákat, vitorlavásznakat, zsinórokat, a zsinégből a vékonyát és a kötelekből a kelendőbb számokat. Ami ott maradt, csupa kis értékű, eladhatatlan, vagy csak isten tudja, mikor eladható „bóvli” volt: kenderzsákok, amelyeket egyenként, apránként hordanak el a vevők, hiszen akinek több kell, úgyszólván nagykereskedőhöz megy, mert ott olcsóbb, vastag csomagolóspárga, amit gombolyagonként, sőt méterenként vásárolnak a környék boltosai meg a háztartások. Tibor elvitte magával a segédet is, hogy majd másutt nyit üzletet, vagy betársul valahová. Arra számított: ha anyám egyedül marad és nem boldogul semmivel, majdcsak visszahívja őt; – nem lehet az, hogy Karinthy Frigyes felesége komolyan zsineggel és kötéllel akarjon kereskedni.

Anyám tehát ott maradt az üzletben, a sokféle kenderszagú áru közt, amelynek nevét se tudta. Azonnal telefonált nekem a Marton-irodába, ahol már úgyszólván az utolsó napjaimat töltöttem. Én aztán lementem az üzletbe, hogy segítsék a vevők kiszolgálásánál.

Az első délután igen mulatságosan telt el. A különböző zsinegekhez, zsinórokhoz, zsákokhoz, amelyeknek mind számuk és nevük van, éppen annyit értettem, mint anyám. Bejött például a vevő és kért egy fél kiló kordel-spárgát. Kordel-spárga, ismételttem helyeslően, tessék talán kiválasztani. És együttesen keresgélni kezdtünk a sok gombolyag közt. Ha nem találtuk, azt mondtam, elfogyott, ha megtaláltuk és a vevő az árat kérdezte, odakiabáltam anyámnak: Kassza egyhúsz! vagy: kassza tizenkettőharminc! – ahogy éppen eszembe jutott. Ebből aztán sok bonyodalom támadt, volt, aki mérgesen kirohant, esküdözve, hogy soha többé be nem teszi lábát ebbe a rablóbarlangba, ahol ilyen szégyentelen árdrágítás folyik; mások meg csodálkozva háromszor is megkérdezték, jól hallották-e, majd gyorsan fizettek, fölkapták az árut, és siettek kifelé.

Hamarosan láttuk: ez így nem lesz jól. Ezért később már, ha a vevő az árat kérdezte, visszakérdeztem: Na mennyit ad érte? vagy: Mennyit ér meg magának? vagy: Mennyit is fizetett legutóbb? Ebből aztán nagyon érdekes, hosszú alkudozások keletkeztek; nekem az is roppantul tetszett, hogy olyan szépen gyűlik a pénz a kasszában – hiszen Tibor nem hagyott egy fillért sem. Anyámat inkább az erkölcsi hatás érdekelt. Ha valamelyik szomszédos üzletből átszalajtottak egy kifutót két guriga kötözőspárgáért, megállította, és tragikus hangon azt kérdezte:

– Ön ugyebár máskor is itt szokott vásárolni?

– No igen...

Anyám erre elmondta, hogy ő özvegy Karinthy Frigyesné, ennek az üzletnek jogos örököse, a fivére azonban gyalázatosan kijátszotta, a hagyatékából ki akarta semmizni, és így tovább az egész históriát, majd arra kérte a szózatától megzavarodott ámuldozó kifutót, hogy tisztelje meg bizalmával továbbra is a céget, mert itt ahogy boldogult édesapja idejében, a jövőben is a legelőzékenyebb kiszolgálásra számíthat s a többi, s a többi. Engem nagyon feszélyeztek ezek az előadások, szóltam is anyámnak, hogy nincs semmi értelme, de ő lehordott: – Te csak hallgass, nem látod, hogy ez egy régi vevő, az ilyet meg kell becsülni, szegény nagyapád is ezekből élt! – Mások, különösen az idősebb férfivásárlók, kíváncsian hallgatták anyámat, leültek, üzleti tanácsokat adtak a szépasszonynak, segítettek kiszolgálni, és búcsúzásnál kezecskét csókoltak.

Zárás után megpróbáltam eligazodni ebben a dzsungelben. Előkerestem a számlákat, fölbecsültem az önköltséget, így próbáltam kiszámítani az egyes cikkek eladási árát. Másnap reggel pedig elmentem a konkurenciához, ahol engem nem ismertek, megkérdeztem és fölírtam a legkeresettebb tizenöt-húsz cikk árát, mintha vásárolni akarnék; ezen már el lehetett indulni. Három-négy nap alatt egész jól beletanultam a szakmába, már tud-

tam, melyik az istráng és a kötőfék, hogy számozzák, vastagság szerint a zsi-negeket, melyik a kenderzsák, lenzsák, jutazsák, és hogy a köteleket átmérőjük szerint, milliméterre osztályozzák. Akkor visszajött a régi segéd is. Valószínűleg Tibor küldte, tapogatózni, nem lehetne-e békét kötni, meg azért, hogy vigyázzon, el ne herdáljuk neki az üzletet, hiszen még akkor sem hitte, hogy mi el tudnánk itt boldogulni, és igazán kötélméreessel akarunk foglalkozni. A segéd célozgatott is rá, hogy Tibor úr milyen jó ember, mennyire érti a szakmát; ha visszajönne, mindent rendbe hozna. Anyám azonban nem alkudott.

Tibor erre ránk uszította az üzlet hitelezőit, s a gyárok meg a nagykereskedők, akik árut szállítottak, most mind jelentkeztek az esedékes vagy nem esedékes számlákkal, hogy nem látják biztosítva a követelésüket. Anyám elfogadta ezt a kihívást is. Amíg mi a segéddel a vevőket szolgáltuk ki, elegánsan felöltözött és elment a legnagyobb szállítóhoz, a Budakalászi Textilhez, egyenest be az igazgató irodájába... Hogy, hogy nem: félóra alatt sikerült megpuhítani ezt a rideg üzletembert. Imponálhatott a fellépése: ügynökök, alpári modorú kereskedők jártak ide s most betoppan egy világgjárt, elbűvölő dáma, a híres író felesége. Anyám kéthavi haladékot kapott, sőt ami ennél is többet ért: négy vég ponyvát, egyhetes váltóra, de a legkeresettebb fajtából, kék csíkos, vízhatlan napellenzővásznak. Bizonyos cikkekben akkor már érezni lehetett a háborús áruhiányt. Ez is ilyen volt: másnap egyben eladtuk az egészet egy redőnykészítő iparosnak. Azonnal elintéztük a váltót – napokkal a lejárat előtt, aminek nagy sikere volt a Budakalászinál – anyám pedig sorra felkereste a többi hitelezőt, itt fizetett, amott haladékot kért, de mindenütt megegyezett.

Így aztán valahogy elevickéltünk. A szakmához persze egyikünknek sem volt különösebb tehetsége, de akkor már kezdődött a konjunktúra, akinek áruja volt, előbb-utóbb mindent el tudott adni. És anyám valahonnan mindig szerzett árut – később már le sem járt az üzletbe, hagyta rám meg a segédre. Tibor is belenyugodott a fordulatba, összetársult valami textil-nagykereskedővel a Szent István téren, oda vitte be áruját és nem közönséges kereskedelmi képességeit. Azt hallottuk, hogy szédületes üzleteket csinál, kocsiszámra hordják-viszik náluk a végeket. Később kibékült anyámmal, de akkor már vagyonos, nagy ember volt, nem bánta ezt a sötét kis zugot a Károly körúton. Mert mi azután is csak úgy döcögtünk, mint nagyapám negyven éven át: hol a pénzünk volt kevés, hol a portékánk. De azért mindig megéltünk valahogy; ha másból nem, az árut ettük fel.

Így lett belőlem zsinegkereskedő, s az is maradtam még sokáig, éveken át. Nem tudtam megszeretni ezt a mesterséget sem, s volt, amikor szétver-